

Recenzija | Book review

Teisė gyventi pakenčiamus gyvenimus¹

Artūras Tereškinas ir Adomas Danusevičius. *Bjaurūs jausmai. Esė ir piešiniai*. Vilnius: Idėjos ir komunikacija, 2020. ISBN 9786099502021 (spausdinta knyga).

ALINA ŽVINKLIENĖ

Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas

Artūro Tereškino mokslinių tyrimų interesai plėtojasi ties pažemintųjų ir nuskriaustųjų (čia galima prisiminti Fiodoro Dostojevskio romaną *Pažemintieji ir nuskriaustieji*, 1861) arba *subalternų*² tematika, kalbant kritinės teorijos ar postkolonializmo terminologija. Analizuodamas Lietuvos socialinio gyvenimo realijas, jis transliuoja šiuolaikines socialines teorijas ir koncepcijas, kurios, manytina, turi potencialą pakeisti esamą pasaulį į geresnį didindamos socialinį jautrumą visoms neteisybės apraiškoms.

Vengdamas galimų kaltinimų dėl *male gaze*³, Artūras Tereškinas iš esmės laikosi nerašyto susitarimo lyčių studijose: jo vyriškas žvilgsnis, paprastai nukreiptas į vyrus bei vyriškumo reprezentacijas ir moteris, tradiciškai lieka beveik nematomas ir, savaime suprantama, negirdimas.

Pastarasis Artūro Tereškino darbas *Bjaurūs jausmai. Esė ir piešiniai* (2020), įgyvendintas bendradarbiaujant su menininku Adomu Danusevičiumi, ne išimtis. Nors šis esė vėrinys daugiausia atspindi vyrų gyvenimo partitį, tai nėra paprastas lokalus pasakojimas vyrams apie vyrus ar moterims apie vyrus didžiojo naratyvo kontekste. Tai tarsi vaiko piešti piešiniai, iliustruojantys kiekviename esė nagrinėjamą klausimą – jausmą, nukreipiantys į vaikystės pasaulį, kuriame bipolinio pasaulio, t. y. moteriškumo ir / ar vyriškumo, gėrio ir blogio, bjaurumo ir nuostabumo ir t. t., suvokimas ir galių pasiskirstymas tik užsimezga. Nėra taip jau ir svarbu, kas pavaizduota

1 Ši frazė paimta iš knygos pratarinės.

2 Terminas *subaltern* vartojamas aprašyti žemesnių socialinių klasių ir marginalinių *Kitų* grupių nematomumą ir prispaudą.

3 Tai reiškia moterų objektyvizavimą ir seksualizavimą naudojantis vyro žvilgsniu.

piešinyje, nes tai Danusevičiaus vizualinės refleksijos apie Tereškino tekstą išraiška. Tačiau svarbu, kaip žiūrėtojai čia ir dabar atsiliepia tai, kas parašyta piešinyje. Vien jau Danusevičiaus piešiniai turi galios sužadinti prisiminimus ir su jais susijusius jausmus bei atgaivinti visuomenės normų dar nenumarintą ir nesupančiotą vidinį vaiką ir galbūt pasikalbėti apie svarbiausias jam temas.

Polinkis į jausmų savianalizę / savistabą arba nepaliaujamas vidinis dialogas su reikšmingu *Kitu* (tai gali būti ir vidinis vaikas) yra vienas iš dabartinių moterų ir vyrų skiriamųjų charakterio bruožų. Savistaba suponuoja, kad refleksyvus savęs pažinimas padeda suprasti tikrąją savo jausmų prigimtį ir tuomet aiškiai išvelgti savo tikruosius poreikius ar norus bei galiausiai priimti sprendimą kokiam nors veiksmui. Tačiau ne tiek poreikių ar norų įvardijimas (nes poreikiai ar norai formuojasi reaguojant į situacijas), kiek jų realizavimo galimybės jaudina dabartinius moteris ir vyrus. Nepaisant formalaus (teisinio) lygių teisių ir galimybių principo įsitvirtinimo nemažoje dalyje valstybių, tikėtina, kad dauguma moterų ir vyrų anksčiau ar vėliau suvokia, kad jų (lygios) galimybės labai ribotos.

Dale' o Carnegie' io išpopuliarintas posakis „Jei negali pakeisti situacijos, pakeisk požiūrį į ją“ (Carnegie 1967), sukurtas neribotų galimybių šalyje Jungtinėse Amerikos Valstijose, pasiekė Lietuvą dar socializmo laikais. Taip buvo padėtas pamatas sukurti socialinį psichologinės pagalbos institutą, kurio veikla suklestėjo dabartiniu neoliberalizmo laikotarpiu, tada, kai individualizmas tampa kapitalistinės visuomenės padariniu. Individualizmas skatina susidomėjimą jausmais, nes jis sutelkia dėmesį į patį individą, jo išgyvenimus bei patirtis kaip į jį motyvuojančią jėgą.

Kasdienybėje susiklostė gana paradoksalus socialinis fenomenas. Viena vertus, stebėdamas save žmogus psichologizuoja savo individualią patirtį. Nors ne visi Lietuvos gyventojai gali sau leisti pasinaudoti profesionalaus psichoanalitiko, psichologo, psichoterapeuto ar savipagalbos, saviugdos, koučingo specialisto eksperto paslaugomis, beveik kiekvienas gali įsigyti knygą, kuri atskleis, kaip reikia keisti požiūrius į situacijas bei tapti sėkmingam ir laimingam. Galbūt žmogus pats gali suprasti, kas su juo vyksta, todėl kreiptis į specialistą nėra būtina, juo labiau, kad reflektuodamas jausmus jis dažnai jau verbalizuoja savo patirtis specialistų kalba. Kita vertus, peržengiant „grynos“ psichologijos slenkstį, tampa beveik akivaizdu, kad jausmai yra labai stipriai susiję su kapitalistinėmis praktikomis, tarp jų ir su komercializuota paklausos bei pasiūlos veikla, kuomet žmogus perka ir parduoda savo išgyvenimus.

Jausmų valdymas tampa vertybe šiuolaikinėje visuomenėje, ypač ekonomine prasme, todėl jausmų pažinimas pasidaro labai paklausus tokiose srityse kaip vadyba ir valdymo sociologija. Kartu sociologams atsiveria

galimybė nagrinėti jausmus kultūros požiūriu, t. y. jausmus kaip sociokultūrinės reikšmės.

Bjaurūs jausmai siūlo pažvelgti į jausmus kaip į sociokultūrinį fenomeną. Šis požiūris beveik nenaudojamas Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų erdvėje. Kaip dažnai, čia Artūras Tereškinas yra pirmasis Lietuvoje.

Bjaurių jausmų žanrą reikia vertinti ne tiek kaip prozos rašymu grindžiamą autoriaus refleksiją apie socialinius faktus, kiek kaip sociologinį žinojimą apie jausmus (emocijas), pateiktą literatūrine forma. Esė, kaip teksto organizavimo formos pasirinkimas, įskaitant tarpus tarp pastraipų, atitinka dabartinės visuomenės klipinę kultūrą / mąstymą (angl. *clip culture*, žr. Toffler 1980), kai ilgo vientiso teksto vaizdas daugeliui eilinių skaitytojų, įpratusių prie fragmentiško *sms* informacijos pateikimo ir suvokimo būdo, dažniausiai sukelia atmetimo reakciją.

Bjaurių jausmų struktūrą sudaro trys skyriai – „Jausmų archyvas“, „Kaip išgyventi save“ ir „Į chronišką ateitį“. Trijų skyrių pavadinimai yra tarsi nuoroda į paplitusią psichologinės praktikos klausimų triadą – praeitį, dabartį ir ateitį. Atsakymai į šios triados klausimus neturi aiškiai apibrėžtų laiko ribų, nes praeitis, dabartis ir ateitis yra tarpusavyje persipynusios, o gal ir susipainiojusios žmogaus sąmonėje bei veiksmuose.

Tereškinas nesivaiko nešališko stebėtojo vardo, kurį galėtų atitikti tik tyrėjas, aprašantis gyventojų apklausų, net ir susijusių su jausmais, kiekybinius duomenis, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų *Pasaulio laimės indeksą*. *Bjaurių jausmų* istorijos (studijos atvejai) nagrinėjamos kairiosios minties fone, ypatingai neapkraunant skaitytojo kairiųjų koncepcijomis apie pasaulio tobulinimą. Viena vertus, tobulumui nėra ribų⁴, kita vertus, gerais ketinimais grįstas kelias į pragarą⁵.

Tereškinas taip pat nevargina skaitytojo nei imties charakteristikų, nei lauko tyrimo šaltinių aprašymu, tačiau pastabus skaitytojas aptiks nuorodų į virtualios W2.0 bendruomenės savilaidos turinio, pvz., viešai išreikštų jausmų, panaudojimą; galbūt jis atspės anoniminius viešus ar beveik viešus asmenis ir priims visa tai kaip *#MeToo* autoriaus asmeninių patirčių analizę.

Bjaurių jausmų vėrinėje kiekvienas gali aptikti jam į akis kritusį karoliuką. Kam nors jausmus sužadins vienuolis, aršiai skelbiantis radikalių dešiniųjų pažiūras, kam nors – kaltinimas tėvynės išdavyste išvykusiems studijuoti į užsienį, dar kam nors – garbaus amžiaus situoktinių išėjimas iš šio pasaulio kelių valandų skirtumu, kurį nulėmė veikiau nepakenčiama vienvatvės baimė, o ne tikra meilė.

4 Aforizmo autorystė priskiriama Sokratui.

5 Aforizmo autorystė priskiriama Samueliui Johnsonui, Švietimo epochos anglų leksikografiui, rašytojui moralistui.

Jausmų sužadimas ir neįkyrus kvietimas savistabai neužmirštant ir esamo politinio, socialinio bei kultūrinio konteksto įtakos apmąstymams yra viena iš *Bjaurių jausmų* taikomųjų savybių. Gausios užsienio autorių darbų nuorodos sumaniai inkorporuotos į tekstą, o profesinė terminologija, pvz., patriarchatas, liberalus normatyvumas ir pan., naudojami tik kaip retas inkliuzas susipažinimo tikslams. Ir vis dėlto galima pasigesti ryškesnio savikolonizacijos (angl. *self-colonization*) ar kovos už pripažinimą sąvokų panaudojimo preparuojant reprezentuojamų jausmų prigimtį, ypač masinių medijų ir W2.0 kultūros apraiškų analizėje.

Bjaurūs jausmai bando atskirti ir išskirti jausmus, kurių perteklius kaip vaistų perdozavimas veikiau suluošina nei išlaisvina nuo egzistencinės nepakeliamos būties lengvybės (Kundera 1984). Šioje perspektyvoje *Bjaurius jausmus* galima suvokti kaip pasipriešinimą „nuostabių jausmų“ (pozityvaus mąstymo) tironijai ir kaip savotišką savigalbos ugdymo vadovą.

Artūras Tereškinas mėgsta savo tekstų idėjas apibendrinti žinomų atlikėjų dainų tekstų ištraukomis, todėl vadovaudamasi šia tradicija apibendrinsiu savo *Bjaurių jausmų* analizę rusų roko legendos Jurijaus Ševčiuko dainos „Ты не один“ (rus. *tu ne vienas*) bent pavadinimu⁶.

Literatūra

- Карнеги, Д. 1967. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей. Prieiga per internetą: <https://www.livelib.ru/book/1197306/editions>
- Kundera, M. 1984 (2016). *Nepakeliama būties lengvybė*. Vilnius: Baltos lankos.
- Toffler, A. 1980. *The Third Wave*. New York: Morrow.

6 Žr. ДДТ – „Ты не один“. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=zx9QnCfXВхc>